

El procés d'internacionalització dels drets humans

Jaume Saura i Estapà

P07/03049/02231

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Antecedents	7
2. Els drets humans a la Carta de les Nacions Unides	11
3. La Declaració universal de drets humans	14
3.1. Elaboració i contingut	14
3.2. Valor jurídic de la Declaració	16
4. Desenvolupament normatiu de la Declaració universal	19
4.1. Els pactes internacionals del 1966	19
4.2. Altres convenis de les Nacions Unides: la protecció de col·lectius vulnerables i la persecució de pràctiques especialment aberrants	25
4.2.1. Convenció sobre la prevenció i la sanció del delictes de genocidi	26
4.2.2. Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial	27
4.2.3. Conveni sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació de la dona	28
4.2.4. Convenció contra la tortura i altres tractes cruels, inhumans o degradants	29
4.2.5. Conveni sobre els drets de l'infant	29
5. Universalitat dels drets humans i relativisme cultural	31
6. Annex	34
Resum	35
Activitats	37
Exercicis d'autoavaluació	37
Solucionari	39
Glossari	40

Bibliografia.....	41
--------------------------	-----------

Introducció

El reconeixement i la protecció dels drets humans a escala internacional és un procés que s'inicia ben entrat el segle XX, quan molts d'aquests drets ja estaven garantits en el pla constitucional d'alguns estats.

La progressiva humanització del dret internacional públic, que continua essent un ordenament jurídic que bàsicament regula les relacions entre els estats sobirans, juntament amb la constatació de la vulneració greu dels drets humans en molts països, són la base d'aquesta internacionalització.

En aquest mòdul didàctic examinarem el procés d'internacionalització dels drets humans en l'àmbit universal, des d'una **perspectiva** essencialment **normativa**, que té com a principal eix vertebrador la tasca de l'**Organització de les Nacions Unides** (ONU) en la matèria.

En el mòdul "El sistema de les Nacions Unides de protecció dels drets humans" tindrem ocasió d'examinar els mecanismes que la societat internacional ha anat posant en marxa per tal de tractar de garantir l'efectivitat d'aquests drets, tant en aquest mateix àmbit universal, com en el pla regional, essencialment europeu i americà.

Objectius

En finalitzar l'estudi d'aquest mòdul didàctic estareu en condicions de fer el següent:

- 1.** Conèixer els antecedents dels principals instruments jurídics internacionals de protecció dels drets humans a escala universal.
- 2.** Conèixer el contingut d'aquests instruments jurídics internacionals: la Carta de les Nacions Unides, la Declaració universal de drets humans i els pactes internacionals de drets humans.
- 3.** Conèixer els aspectes polítics i jurídics essencials del procés d'internacionalització de la protecció dels drets humans.
- 4.** Reconèixer els diferents actors i dinàmiques que caracteritzen les relacions internacionals en aquest àmbit.

1. Antecedents

Tradicionalment, el tracte que un estat pogués donar als seus nacionals havia estat una qüestió estrictament de la jurisdicció interna de cada estat, sobre la qual ni la resta d'estats, ni el dret internacional, no es podien pronunciar.

El reconeixement i la garantia de drets subjectius, de titularitat individual, era una qüestió que corresponia determinar a cada estat en el seu ordre constitucional i que, en funció de diferents tradicions de pensament (la doctrina iusnaturalista, per exemple) o avatars històrics (com ara les revolucions lliberals del segle XVIII), s'havia fet present en alguns països. El fet que molts estats no reconeguessin aquests drets, o que, fent-ho nominalment, no els respectessin efectivament, formava part de la seva discrecionalitat sobirana.

Aquesta situació no canvia realment fins l'adopció, el juny del 1945, de la Carta de les Nacions Unides. La Carta és el primer text jurídic internacional en què les nacions del món reconeixen l'existència d'uns drets humans inalienables que cal protegir.

Això no vol dir que, prèviament, no es percebi en la comunitat internacional una clara tendència cap al **reconeixement dels drets humans**. Ara bé, aquest reconeixement es caracteritza pel fet que no té un caràcter general, és a dir, adreçat a tots els individus, sinó que es refereix a col·lectius considerats especialment vulnerables o a situacions particulars en què el risc de vulneració dels drets és més gran.

Així doncs, abans de l'adopció de la Carta de les Nacions Unides, i en particular durant la primera meitat del segle XX, podem distingir algunes instàncies de protecció internacional dels drets d'algunes persones en certes situacions.

Antecedents

Abans de la Carta, els drets humans es refereixen a grups específics, com ara estrangers, minories, treballadors, o situacions com conflictes armats.

Són els primers antecedents de la Carta en aquest àmbit, per comparació amb les propostes específiques relatives al contingut de la Carta, elaborades al llarg de la Segona Guerra Mundial, que podem qualificar d'antecedents propers.

Algunes de les principals accions de la comunitat internacional en favor del dret de les persones **abans de la Segona Guerra Mundial** són:

- l'abolició de l'esclavitud,
- la figura de la protecció diplomàtica i
- la protecció internacional dels treballadors.

A més, cal destacar l'element d'**humanització del dret internacional** que aporta la protecció dels no combatents en temps de guerra i de les minories nacionals a Europa:

1) Dret internacional humanitari

Des de mitjan segle XIX, però sobretot a partir de les **conferències de l'Haia** del 1899 i el 1907, el dret internacional estableix límits precisos a la conducta dels bel·ligerants en **conflictes armats** de caràcter internacional. Aquestes restriccions fan referència, sobretot, al tracte als combatents ferits o malalts, als presoners de guerra i a la població civil.

Després de la Segona Guerra Mundial, aquest corpus normatiu s'ampliarà notablement amb les quatre **convencions de Ginebra** del 1949 i els dos protocols addicionals del 1977, que fan referència també, per bé que limitadament, als conflictes armats de caràcter no internacional.

En aquest sentit, l'article 3 comú als quatre convenis de Ginebra ha influït decisivament en el dret internacional dels drets humans en establir el deure mínim de tractar amb humanitat tota persona que no participi directament en les hostilitats, sense discriminacions, cosa que inclou:

- la prohibició de l'assassinat, la tortura i la presa d'hostatges,
- el deure de garantir judicis justos,
- el deure de tenir cura dels malalts i ferits.

2) Protecció de les minories

La **Primera Guerra Mundial** va comportar la desaparició dels imperis d'Àustria-Hongria i Otomà i l'establiment de nous estats nació, amb importants minories nacionals. Quatre tractats de pau (Saint Germain-en-Laye, Neully, Trianon i Sèvres), i també altres tractats bilaterals i declaracions unilaterals estableixen un sistema, tutelat per la **Societat de Nacions**, que incorpora:

Vegeu també

Podeu aprofundir en aquest tema en el mòdul "Història i evolució de la protecció dels drets humans".

- El dret dels membres de les minories a adoptar la nacionalitat de l'estat en què resideixin.
- La plena equiparació en matèria de drets civils i polítics.
- La igualtat davant la llei.
- El dret a l'ensenyament elemental en el seu idioma.

Després de la **Segona Guerra Mundial**, les Nacions Unides han trigat gairebé cinquanta anys a aprovar la Declaració sobre els drets de les persones que pertanyen a minories (1992), mentre que un desenvolupament similar relatiu als drets dels pobles indígenes es troba, des de fa més de deu anys, en estat de projecte.

Durant la Segona Guerra Mundial, i en paral·lel al **procés d'elaboració de la Carta de les Nacions Unides**, tenen lloc conferències internacionals i propostes normatives que influiran en la configuració final d'aquest instrument internacional. En aquest procés, impulsat en bona mesura pel Govern dels Estats Units, no és irrellevant el descobriment progressiu dels horrors provocats per la barbàrie nazi.

Una de les primeres crides a elevar la protecció dels drets humans al pla normatiu internacional es troba en el discurs sobre l'estat de la Unió, el 6 de gener del 1941. El president dels Estats Units, Franklin D. Roosevelt, apunta en el seu discurs davant el Congrés nord-americà la necessitat d'imposar, a escala global, **quatre llibertats**:

- la llibertat de pensament i de paraula
- la llibertat de religió
- la llibertat davant la necessitat
- la llibertat davant la por

Alguns mesos més tard, vint-i-dues nacions aliades aproven la **Declaració de les Nacions Unides**, l'1 de gener del 1942. Poques setmanes després d'haver-se vist arrossegats a la conflagració mundial, els Estats Units ja lideren la coalició d'estats aliats, les "Nacions Unides", que en aquesta declaració proclamen la necessitat d'una victòria sobre les potències de l'Eix per tal de, entre altres objectius, preservar els drets humans i la justícia¹.

De tota manera, a la **Conferència de Dumbarton Oaks**, celebrada entre agost i novembre del 1944 i on els representants dels Estats Units, la Gran Bretanya, la Unió Soviètica i la Xina elaboren un primer esborrany de la Carta, s'introdueix

Lectura complementària

Per a saber més sobre aquest tema, podeu consultar: E. Ruíz Vieytez (1998). "La protecció jurídica de las minorías en la historia europea". A: *Cuadernos Deusto de Derechos Humanos* (núm. 3). Bilbao: Instituto de Derechos Humanos, Universidad de Deusto.

Les llibertats en el discurs de Roosevelt

Les dues primeres llibertats tenen un component molt clar de drets civils i polítics, mentre que la tercera anticipa tot el capítol de drets socials i econòmics. La darrera llibertat, que aquí es vincula al règim totalitari nazi i que després s'aplicarà al soviètic, es podria traduir avui com el dret a viure en un règim polític democràtic.

⁽¹⁾El discurs dels drets humans entra en els plans de les potències aliades i això es reflecteix directament en els treballs preparatoris del que serà la Carta de les Nacions Unides.

només alguna referència tímida a la consecució dels drets humans com a objectiu de l'organització. Només els Estats Units volien una referència més clara als drets humans.

Però la reticència de la resta de grans potències serà corregida a la **Conferència de San Francisco**, que té lloc entre els mesos d'abril i juny del 1945. La negociació del document definitiu implica cinquanta estats aliats, la major part dels quals s'alineen amb les tesis nord-americanes de fomentar més el protagonisme de la nova organització en la promoció i protecció dels drets humans.

Així doncs, la Carta s'adopta el 25 de juny del 1945 en els termes que, pel que fa al reconeixement i la protecció dels drets humans, detallarem a continuació.

2. Els drets humans a la Carta de les Nacions Unides

La Carta de les Nacions Unides, tot i que tècnicament es podria veure només com el tractat constitutiu d'una organització internacional, està considerada gairebé com la "**Constitució**" de la **comunitat internacional**. Els seus principis jurídics tenen un abast universal, igual que els seus propòsits o objectius, que constitueixen autèntics "valors" de la comunitat internacional. Altres aspectes jurídics de la Carta, com el fet que certes obligacions es puguin imposar a estats que no són membres de les Nacions Unides o que les obligacions derivades d'aquest tractat siguin superiors en rang a les de qualsevol altre tractat internacional, confirmen aquest caràcter quasi constitucional.

Tant des de la perspectiva material, com des del punt de vista institucional, els **drets humans** són presents a la Carta de les Nacions Unides. Es tracta, però, d'una **presència escadussera, puntual**. L'objecte principal de la Carta és establir les bases d'un sistema de pau mundial i de seguretat col·lectiva, i només en la mesura que redunden en aquest gran propòsit els redactors del document, hi introdueixen altres elements, com el que ara ens ocupa.

Ara bé, la importància d'aquestes referències a la Carta no es pot menys-tenir; la presència dels drets humans a la Carta representa elevar al pla internacional, al nivell de "qüestió d'interès internacional", el comportament que els estats tinguin sobre els individus; sobre tota mena d'individus: nacionals i estrangers, adults i menors; homes i dones. Perquè la protecció dels drets humans es fonamenta en la dignitat intrínseca de tot ser humà².

⁽²⁾Tot i que amb matisos: per exemple, el dret al sufragi actiu i passiu es pot reservar als majors d'edat que siguin nacionals de l'estat on s'hagi d'exercir el dret.

Per tant, aquests drets corresponen a tot ésser humà. En aquest apartat ens referirem als aspectes substantius o materials que la Carta dedica als drets humans.

Les disposicions de la Carta on trobem referències als drets humans són escasses, però constitueixen un conjunt força **coherent**, del qual es desprenen deures concrets pels estats membres de l'Organització.

En primer lloc, en el breu **preàmbul** de la Carta, trobem que "els pobles de les Nacions Unides estan decidits a":

- Refermar la fe en els drets fonamentals de l'home, en la dignitat i en el valor de la persona humana, en la igualtat de drets dels homes i les dones...

Vegeu també

Podeu consultar en el mòdul "El sistema de les Nacions Unides de protecció dels drets humans" els òrgans de les Nacions Unides que tenen algun paper en aquesta tasca.

- Promoure el progrés social i instaurar unes millors condicions de vida dintre d'una llibertat més àmplia

Aquest preàmbul es concreta de seguida en un dels tres propòsits substantius de les Nacions Unides. Els **propòsits**, que s'estableixen en l'article (art.) 1 de la Carta, són els objectius de l'Organització i es poden considerar autèntics **valors** de la comunitat internacional.

1) El primer objectiu és el manteniment de la pau i la seguretat internacional.

2) El segon propòsit és el desenvolupament d'unes relacions amistoses entre totes les nacions. Parlem, per tant, de la *Pau*, entesa primer com a absència de conflicte i, després, en un sentit més ampli i sòlid, que inclou diferents mesures que siguin apropiades per a "enfortir la pau universal".

3) El tercer propòsit dóna un pas més i pretén **lluitar contra les injustícies** de tot tipus (socials, econòmiques, polítiques) que estan en la base dels conflictes. És en aquest marc que les Nacions Unides es proposen:

"[...] Realitzar la cooperació internacional en la solució dels problemes internacionals de caràcter econòmic, social, cultural o humanitari, tot promovent i encoratjant el respecte dels drets humans i de les llibertats fonamentals per a tothom, sense distinció de raça, sexe, llengua o religió".

Carta de les Nacions Unides. Article 1

El respecte als drets humans i a les llibertats fonamentals de tothom es consolida com a pilar d'un sistema internacional just, i la dignitat deguda a tot ésser humà es pot passar a considerar com un valor fonamental de la nostra societat internacional.

Un cop establert aquest objectiu com un dels eixos de l'acció de les Nacions Unides, i per tant també dels seus estats membres, els articles 55 i 56 de la Carta estableixen les **obligacions concretes** que es desprenen tant per a l'Organització com per als estats:

- En l'article 55 c) s'estableix que l'**Organització** promourà el respecte universal i l'observança dels drets humans i de les llibertats fonamentals de tothom, sense distinció de raça, sexe, llengua o religió. Aquesta tasca s'encomana a dos òrgans principals: l'Assemblea General (art. 13) i el Consell Econòmic i Social (art. 62).
- En l'article 56 s'estableix que tots els **membres** es comprometen a actuar, conjuntament o separatament, en cooperació amb l'Organització per a la realització dels propòsits enumerats en l'article 55.

Quart propòsit

El quart propòsit de les Nacions Unides és servir com a centre que harmonitzi els esforços de les nacions per a obtenir aquests objectius comuns. Per tant, és obligació primordial dels estats tractar d'assolir aquests objectius, mentre que el paper de l'Organització ha de ser essencialment de suport.

Estem, doncs, davant de veritables deures jurídics positius. Tant l'Organització, que els ha de promoure, com els estats, que han de cooperar amb l'Organització en aquest objectiu, tenen obligacions positives, d'acció.

Val a dir, però, que aquestes obligacions xoquen amb dues **limitacions**.

1) Una, de caràcter **material**: quins són, en concret, aquests "drets humans i llibertats fonamentals" que cal promoure?

La Carta no ho explicita i es fa per tant indispensable el seu desenvolupament normatiu en aquest punt, cosa que, com veurem immediatament, dóna lloc a la redacció i aprovació de la Declaració universal de drets humans.

2) L'altra limitació, de caràcter **jurídic**, és el principi d'**excepció de la jurisdicció interna** dels estats establert en l'article 2.7 de la Carta. Segons aquest principi, les Nacions Unides no poden "intervenir en assumptes que són essencialment de la jurisdicció interna de qualsevol estat". Cal dir, però, que aquest principi té un contingut variable i que més aviat ha tendit a reduir-se amb el pas del temps.

En aquest sentit, els drets humans, i en particular el tracte que els estats dispensin a les persones que es troben sota la seva jurisdicció, siguin o no nacionals, ha deixat de poder-se considerar un "afer intern" de l'estat, aliè a l'interès de la comunitat internacional.

3. La Declaració universal de drets humans

D'acord amb el mandat de la Carta de les Nacions Unides, l'**Assemblea General** iniciarà estudis i farà recomanacions a fi de

"[...] contribuir que tothom pugui gaudir dels drets humans i de les llibertats fonamentals, sense distinció de raça, sexe, llengua o religió".

Carta de les Nacions Unides. Article 13.b.

Mentre que el **Consell Econòmic i Social** també podrà fer recomanacions a fi de

" [...] promouvoir el respecte i l'observança dels drets humans i de les llibertats fonamentals per a tothom".

Carta de les Nacions Unides. Article 62.2

En particular, l'article 68 de la Carta de les Nacions Unides encomana al Consell Econòmic i Social l'establiment d'una comissió "per al progrés dels drets humans". La **Comissió de Drets Humans** es constituí el 1946 en una composició preliminar de nou experts, i definitivament, el 1947, amb representants de divuit estats membres. Tot seguit, es decidí nomenar un comitè de redacció del que havia de ser la **Carta internacional de drets humans**.

Es tractava d'elaborar un document complex, integrat per tres instruments:

- 1) una declaració,
- 2) un tractat internacional, i
- 3) un programa d'acció.

La Declaració s'elaborà i aprovà en un termini relativament breu de temps, el tractat esdevingué dos convenis diferents que no es pogueren adoptar fins gairebé vint anys més tard i el programa d'acció mai no es va arribar a aprovar.

3.1. Elaboració i contingut

El **comitè de redacció** de la Carta internacional de drets humans estava integrat per vuit representants estatals:

- Austràlia,
- Xile,
- la Xina,
- els Estats Units,
- França,
- el Líban,
- el Regne Unit, i

Assemblea General i Consell Econòmic i Social

L'Assemblea General és l'òrgan plenari de les Nacions Unides. Tots cent noranta-un estats membres de l'ONU ho són també de l'Assemblea. Té competències generals en qualsevol matèria d'interès internacional. El Consell econòmic i social és un òrgan de composició restringida: cinquanta-quatre estats membres de les diverses regions del món escollits per un període de tres anys per l'Assemblea General.

- la Unió Soviètica.

El clar **biaix occidental i del primer món** del comitè era segurament inevitable, en unes Nacions Unides que en els seus inicis disposaven de poc més de cinquanta estats membres.

El comitè decidí de bell antuvi concentrar-se en el primer element de la Carta de Drets Humans, la Declaració universal, tot deixant per més endavant els altres elements que hem assenyalat més amunt.

Amb aquest plantejament, el representant francès, René Cassin, va preparar un projecte de declaració que va sotmetre a un grup de treball restringit, integrat pels representants nord-americà, libanès i anglès, el qual al seu torn el va sotmetre al comitè de redacció, sempre sota la supervisió de René Cassin. El projecte de Declaració avançà amb rapidesa, i en els mesos posteriors era successivament sotmès a la Comissió de Drets Humans, el Consell Econòmic i Social i a l'Assemblea General de les Nacions Unides.

L'Assemblea General adoptà la **Declaració universal de drets humans** en la seva resolució 217 A (III), el 10 de desembre del 1948³. El resultat de la votació fou molt clar: quaranta-vuit vots a favor, cap en contra i vuit abstencions.

Aquestes abstencions reflecteixen les reticències dels països que se sentien menys representats en el comitè de redacció i que tenien més problemes amb el contingut de la Declaració: sis països de l'Est (la Unió Soviètica i estats satèl·lits), recelosos de l'èmfasi de la Declaració en els drets i llibertats individuals; l'Àrabia Saudita, per la possible incompatibilitat entre els drets humans i la llei islàmica; i Sud-àfrica, que s'oposava a la consideració dels drets econòmics, socials i culturals en la Declaració.

Tal com explica René Cassin, el contingut de la Declaració es pot visualitzar com un temple grec amb un pòrtic, quatre columnes i un frontiscipi.

El **pòrtic**, integrat pel preàmbul de la Declaració i els articles 1 i 2, reflecteix el substrat ideològic de la Declaració, que no és altre que la dignitat inherent a tot ésser humà. La **dignitat humana** està en la base dels drets humans i les llibertats fonamentals; implica el deure de tots els individus de comportar-se de manera fraternal els uns amb els altres i té com a primera conseqüència jurídica el **principi de no-discriminació** en l'aplicació de la Declaració universal.

A partir d'aquí, Cassin distingeix **quatre grans grups de drets** reconeguts en la Declaració.

La Declaració i la presència d'orient

Aquest fet es veia agreujat pel fet que els seus integrants no occidentals (el Dr. Chang –de la Xina–, o el professor Malik –del Líban–) tenien una formació europea. De tota manera, no es pot dir que la Declaració no tingui influències de la cultura islàmica o oriental.

⁽³⁾Des d'aquesta data, el 10 de desembre ha passat a ser el Dia Internacional dels Drets Humans.

Lectura complementària

Per saber més sobre els drets i deures en la Declaració dels Drets Humans, podeu consultar: R. Cassin (1951). "La Déclaration universelle et la mise en œuvre des Droits de l'Homme". *Recueil des Cours de l'Académie de Droit International* (núm. 79, vol. II, pàg. 239-367). La Haia: Peace Palace Library-Brill Academic Publishers.

1) En primer lloc, els drets i llibertats d'ordre **personal** (des de l'art. 3 fins a l'11), on s'inclouen el dret a la vida i a la llibertat, la prohibició de l'esclavitud i de qualsevol forma de tortura, la igualtat davant la llei i la presumpció d'innocència o el dret d'accés als tribunals, entre d'altres.

2) En segon lloc, els drets dels **individus amb relació als grups** (estat, societat) dels quals forma part (des de l'art. 12 fins al 17), en què s'inclouen el dret a la intimitat, l'honor i la pròpia imatge, la lliure circulació i residència dins un país, el dret a la nacionalitat, el dret a la propietat privada, etc.

3) En tercer lloc, els drets i llibertats de caràcter **polític** (des de l'art. 18 fins al 21), en què s'inclouen els drets i llibertats d'opinió, expressió, culte, reunió, associació i participació política.

4) En quart lloc, els drets **econòmics, socials i culturals** (des de l'art. 22 fins al 27), com ara el dret al treball i a la seguretat social, els drets sindicals, el dret al descans, el dret a l'educació i el dret a participar en la vida cultural. Destaca en aquest grup el dret "a un nivell de vida adequat".

Finalment, el **frontispici** de la Declaració, art. 28, 29 i 30, es compon de drets que assenyalen els vincles entre l'individu i la societat. En particular, el dret a un **ordre social i internacional** en què els drets recollits en la Declaració es puguin fer efectius, és a dir, el dret humà a viure en un entorn, nacional i internacional, on els drets humans siguin una realitat, cosa que s'ha interpretat habitualment com el dret a la democràcia i l'estat de dret.

També es fa esment de l'existència de deures envers la societat i la possibilitat d'establir límits a l'exercici dels drets humans establerts en la Declaració, si bé aquests límits només es poden establir per llei, amb l'única finalitat d'assegurar el respecte d'altres drets i de satisfer les exigències de la moral, l'ordre públic i el benestar general en una societat democràtica.

3.2. Valor jurídic de la Declaració

La Declaració universal de drets humans està recollida en una resolució de l'Assemblea General que, com a tal, només té valor d'una recomanació adreçada als estats.

En efecte, la Carta de les Nacions Unides és molt clara en assenyalar que, fora d'algunes qüestions d'ordre intern, com ara aprovar el pressupost de l'Organització o decidir l'admissió de membres nous, les resolucions de l'Assemblea General només tenen valor de recomanació. A més, el mateix pre-

àmbul de la Declaració dóna a entendre el caràcter programàtic del text, és a dir, el seu paper com a fonament de la futura tasca normativa de les Nacions Unides en matèria de drets humans.

En la perspectiva d'una ràpida negociació i adopció d'un tractat internacional que desenvolupés, amb ple valor jurídic obligatori, el contingut de la Declaració, aquest paper del primer instrument internacional de caràcter universal específicament adreçat al reconeixement dels drets humans resultava prou adequat. L'instrument jurídic formalment vinculant, però, va trigar molts anys a arribar (1966) i a entrar en vigor (1976).

Per això, a poc a poc, la Declaració va anar esdevenint el punt de referència fonamental a escala internacional en la protecció dels drets humans: de fet, és fàcilment constatable que tots els instruments internacionals, mundials o regionals que en els darrers seixanta anys han adreçat alguna qüestió relativa als drets humans esmenten la Declaració universal com a primer fonament.

Són moltes, doncs, les veus doctrinals, però també estatals i jurisprudencials, que defensen el **caràcter jurídic vinculant de la Declaració universal**. Aquest valor obligatori per a tots els estats, que no es pot fonamentar en les característiques intrínseques de l'instrument on es recull, la resolució 217-A de l'Assemblea General, es pot basar en tres tipus d'arguments:

1) La Declaració universal constitueix una prolongació de la Carta de les Nacions Unides, la **interpretació autèntica de la Carta** quan aquesta fa referència als drets humans.

En aquesta interpretació, que entre d'altres va sostenir el Tribunal Internacional de Justícia en l'afet del personal diplomàtic nord-americà a Teheran (1981), la Declaració forma part de la mateixa Carta i comparteix amb ella el caràcter de "quasi constitució" mundial.

La necessitat d'adoptar la Carta en el moment que acabava la Segona Guerra Mundial va impedir que els delegats negociessin amb la deguda tranquil·litat la inclusió del llistat de drets humans que les Nacions Unides havien de defensar.

Les referències als drets humans que conté la Carta, i a les quals ens hem referit anteriorment, havien quedat sense desenvolupar i la Declaració compleix aquesta funció.

En certa mesura, doncs, els dos instruments són un de sol.

2) La Declaració ha esdevingut, amb la invocació contínua en multitud d'instruments internacionals, **costum internacional**; és a dir, una norma obligatòria no escrita, basada en la pràctica dels estats i en l'*opinio juris* o convenciment que tenen de la seva obligatorietat.

Sembla poc discutible l'existència de l'*opinio juris* si l'hem de basar en les manifestacions públiques dels estats, de manera individual com col·lectiva, sobre el valor jurídic de la Declaració.

En canvi, la pràctica dels estats no és sempre conforme amb el contingut de la Declaració i encara que aquests comportaments es qualifiquin generalment de vulneració del dret internacional, més que no pas com a precedents d'una norma alternativa a la qual assenyalava la Declaració, l'abast i generalitat de les vulneracions té unes dimensions que fan difícil afirmar amb rotunditat el valor del text com a costum internacional.

3) El contingut de la Declaració forma part del dret internacional públic en tant que "**principis generals del dret reconeguts per les nacions civilitzades**", en el sentit del que diu l'article 38.1.c) de l'Estatut del Tribunal Internacional de Justícia.

Des del 1948, més de noranta Constitucions nacionals han incorporat alguna referència a la Declaració universal en el seu articulat. Algunes, com l'espanyola del 1978, fan de la Declaració universal el punt de referència interpretatiu de les normes constitucionals de protecció dels drets fonamentals. D'altres, com l'andorrana del 1993, incorporen directament la Declaració a l'ordenament jurídic intern.

La Declaració esdevé, per tant, l'estàndard normatiu comú de les legislacions dels diferents estats i, d'aquesta manera, es pot considerar com a principi general del dret internacional sense necessitat, a diferència del que assenyalàvem en l'argument anterior, d'haver de verificar una pràctica uniforme en aquest sentit per part dels estats.

Lectura complementària

Podeu aprofundir sobre aquesta argumentació a: J. A. Carrillo Salcedo (1998). *Dignidad frente a barbarie*. Madrid: Trotta.

En qualsevol cas, amb un o altre fonament, el **consens entorn de la juridicitat** de la Declaració universal és avui en dia **força elevat**, si més no pel que fa a la major part del seu contingut. En aquest sentit, tal com veurem en el mòdul didàctic "El sistema de les Nacions Unides de protecció dels drets humans", la Comissió de Drets Humans de les Nacions Unides utilitza la Declaració universal com a base normativa per a la seva actuació d'investigació i condemna eventual davant les violacions de drets humans comeses per qualsevol estat de la comunitat internacional, amb independència dels tractats internacionals en la matèria que hagi pogut signar.

4. Desenvolupament normatiu de la Declaració universal

A partir de la Declaració universal de drets humans, i d'acord amb el pla de treball que s'havia traçat la Comissió de Drets Humans, les Nacions Unides inicien la construcció d'un **sistema universal de protecció dels drets humans**. Un sistema basat en tres pilars:

- 1) El foment o la promoció dels drets humans per mitjà de diverses accions, com ara la difusió i l'educació en drets humans.
- 2) La seva formulació o reconeixement en textos legals, particularment declaracions i tractats internacionals.
- 3) L'establiment de mecanismes de garantia i protecció, en forma d'òrgans i procediments de control de tota mena.

En aquest apartat examinarem únicament els **aspectes normatius** d'aquesta tasca, fent esment, en primer lloc, de la més precisa definició dels drets humans generalment reconeguts mitjançant els pactes internacionals de drets humans del 1966; i, en segon lloc, l'adopció de normes particulars, tant per la protecció de col·lectius especialment vulnerables a la violació dels drets humans, com referides a la persecució de certes pràctiques aberrants o que representen una vulneració especialment greu dels drets humans.

Deixem l'examen dels mecanismes específics de garantia dels drets humans que, paral·lelament a aquesta tasca normativa, han anat establint les Nacions Unides.

Tampoc no ens referirem a les darreres manifestacions en la contínua evolució de la formulació de drets humans a escala mundial, com ara els anomenats drets "de tercera generació", que per ara han arribat a les Nacions Unides només per via de resolucions de l'Assemblea General (dret a la pau, dret al desenvolupament, dret al medi ambient) o els drets humans emergents (dret a una renda bàsica, dret a l'escola inclusiva, dret a la mobilitat universal, dret a una mort digna), que per ara es troben només en propostes programàtiques de la societat civil internacional.

4.1. Els pactes internacionals del 1966

L'adopció de la Declaració universal de drets humans es produí en el moment que començava la **guerra freda** entre el bloc comunista, que girava al voltant de la Unió Soviètica, i els països occidentals, liderats pels Estats Units.

Vegeu també

Vegeu els mecanismes de garantia dels drets humans al mòdul "El sistema de les Nacions Unides de protecció dels drets humans".

El tractat internacional que havia de convertir en norma jurídica obligatòria el contingut de la Declaració patí les conseqüències d'aquest enfrontament ideològic de manera que ben aviat, el 1952, es decidí dividir el projecte en **dos tractats**. Així, mentre els països occidentals posaven l'èmfasi en els drets civils i polítics, els països de l'Est ho feien en els drets econòmics, socials i culturals.

La negociació en paral·lel concloué amb l'adopció dels dos **pactes internacionals** l'any 1966, mitjançant la resolució 2200 (XX) de l'Assemblea General. Els pactes no entraren en vigor fins deu anys més tard, el gener del 1976.

Actualment, tots dos convenis han superat la xifra de 150 estats que en formen part i han esdevingut, per tant, pràcticament universals. De fet, la reglamentació dels drets humans en dos tractats diferents no ha impedit que la doctrina, i els mateixos estats, hagin proclamat una i altra vegada que els drets humans són universals, indivisibles i interdependents.

Tots dos instruments **comparteixen** un article primer idèntic, que proclama el **dret a l'autodeterminació dels pobles** com a dret humà. Malgrat que molts països occidentals consideraven aquest dret com a merament polític, finalment s'imposà l'opinió que, com a dret col·lectiu, l'autodeterminació constitueix un requisit previ per a l'exercici d'altres drets humans. L'autodeterminació esdevé així el punt de partida dels dos pactes.

No és l'únic punt en què coincideixen, ja que tots dos tractats fan referència, per exemple, a la llibertat de crear i participar en sindicats o a la necessitat de protegir la família, tot demostrant d'aquesta manera que la separació quirúrgica entre les categories de drets humans és impossible.

En canvi, sí que trobem **diferències** en el grau d'**efectivitat** de la protecció reconeguda en l'article segon d'ambdós pactes. Així, mentre el Pacte de drets civils i polítics estableix que tots els estats que en formen part s'obliguen a "respectar i assegurar" els drets enumerats a continuació, el Pacte de drets econòmics, socials i culturals els obliga a "prendre mesures [...] fins al màxim dels seus recursos per tal d'assolir progressivament la plena realització d'aquests drets".

Per tant, mentre que un tractat estableix obligacions de resultat i exigeix l'efectivitat real dels drets, l'altre preveu obligacions de comportament i un compromís progressiu. Això no equival a dir que el Pacte de drets econòmics, socials i culturals no estableixi obligacions jurídiques autèntiques, sinó que són deures de diferent abast.

Pel que fa al contingut material del **Pacte internacional de drets civils i polítics**, per la via del seu article 4, podem distingir dos grans grups de drets.

Vegeu també

Podeu aprofundir sobre la universalitat dels drets humans en l'apartat 5 d'aquest mòdul.

Dret a l'autodeterminació

L'autodeterminació es pot entendre de múltiples maneres: independència de la dominació aliena; govern propi; sistema polític democràtic, etc.

1) Aquest article preveu la possibilitat de derogació dels drets continguts en el Pacte en cas d'emergència pública, tot seguint un procediment determinat.

2) També diu, però, que alguns drets no són derogables en cap cas.

Aquests **drets inderogables** constitueixen, per tant, el nucli dur de la protecció internacional dels drets humans.

Aquests són:

- Dret a la vida i a no ser-ne privat arbitràriament.
- Prohibició de la tortura i altres tractes cruels, inhumans i degradants; prohibició que serà objecte de desenvolupament en el conveni del 1984.
- Prohibició de l'esclavitud i del comerç d'esclaus.
- Prohibició de l'empresonament per deutes contractuals.
- Certs principis penals, com que ningú no pot ser condemnat per fets que no eren delictes en el moment de la seva realització.
- Reconeixement de la personalitat de l'ésser humà davant la llei.
- Llibertat de pensament, consciència i religió.

El pacte internacional i la pena de mort

El Pacte no prohibeix la pena de mort tot i que la sotmet a estrictes condicions. Només l'any 1989, i per mitjà d'un protocol addicional específic, s'ha prohibit la pena capital en tota circumstància. Actualment, només cinquanta-sis estats formen part del protocol.

Els altres drets civils i polítics, igualment fonamentals, **poden ser derogats temporalment** en temps d'emergència pública, sempre que aquesta hagi estat declarada formalment i la derogació sigui estrictament necessària. Aquests drets són:

- Prohibició del treball forçat.
- Dret a la llibertat personal i prohibició de les detencions arbitràries.
- Llibertat de moviment i residència.
- Dret a la justícia.
- Dret a la intimitat, a l'honor i a la reputació.
- Dret d'assemblea pacífica.
- Dret al matrimoni i a formar una família.

- Drets dels infants, que es desenvolupen en la Convenció del 1989.
- Dret a prendre part en els afers públics, incloent-hi el dret de sufragi actiu i passiu i el dret a participar en la funció pública del propi país.
- Dret a exercir la pròpia cultura, religió i llenguatge de les persones que pertanyen a minories.

Constitueix un lloc comú afirmar que els drets civils i polítics són drets "d'abstenció", de "no fer", que resulten, per tant, poc costosos, en termes econòmics, per a l'estat. Això és cert d'un bon nombre dels drets que acabem de descriure, però només fins a cert punt. Establir i mantenir un sistema d'administració de justícia que garanteixi el dret a un judici just o convocar eleccions periòdiques en diversos nivells territorials, per posar dos exemples, té uns costos econòmics no precisament escassos. A més, tots els drets enumerats requereixen una certa intervenció de l'estat, ni que sigui en forma de desenvolupament normatiu.

La part III (des de l'art. 6 fins al 15) del **Pacte internacional de drets econòmics, socials i culturals** (PIDESC) recull els drets específicament establerts en aquest Conveni i que són essencialment els mateixos, naturalment més desenvolupats, que els recollits des de l'article 22 fins al 27 de la Declaració universal de drets humans.

Són els següents:

1) **Dret al treball.** És el conjunt de drets més desenvolupats en el Pacte (potser juntament amb el dret a l'educació).

El dret fonamental al treball es defineix com el dret a tenir l'oportunitat de guanyar-se la vida mitjançant una feina lliurement escollida.

A partir d'aquí, es defineixen les **característiques mínimes** que ha de tenir una feina per a poder considerar que les condicions de treball són equitatives i satisfactòries:

- remuneració equitativa,
- que sigui digna i no discriminatòria,
- condicions de seguretat i higiene a la feina,
- igualtat d'oportunitats per a la promoció, segons la capacitat individual i el temps de servei, i

- dret al descans i a unes vacances periòdiques pagades.

Altres drets⁴ que, tot i ser independents, estan clarament relacionats amb el dret al treball són:

- Dret a fundar sindicats i afiliar-s'hi lliurement.
- Dret de vaga (regulat per llei).
- Dret a la seguretat social.

Els dos primers són més polítics que no pas socials: ni són costosos econòmicament, ni obliguen l'estat a cap altra cosa que a abstenir-se d'intervenir, a deixar fer. En canvi, el dret a la seguretat social és un dret intervencionista i "car", atès que implica garantir l'accés de tothom a un servei públic de salut, en els termes que veurem més endavant.

2) Dret a la protecció i assistència a la família. És un dret que també trobem, almenys parcialment, en el Pacte de drets civils i polítics. Aquí es caracteritza per dos àmbits de protecció:

- Protecció de les mares, incloent-hi molt especialment el deure d'atorgar una llicència remunerada després del part.
- Protecció d'infants i adolescents, tot establint una edat mínima per a treballar i unes condicions de treball segures i salubres.

3) Dret a un nivell de vida adequat i a no passar fam. Els governs han de procurar que els habitants del seu país no passin gana i gaudeixin d'un nivell de vida "adequat". Aquest terme no es defineix en el PIDESC, però sí que es diu que inclou qüestions com l'alimentació, la roba i l'habitatge.

En general, s'ha d'entendre com un dret que no s'assoleix mai plenament i que l'estat sempre té el deure d'anar millorant de manera progressiva les condicions d'existència de la població.

4) Dret a la salut. Implica el deure de l'estat de garantir l'assistència mèdica universal.

A més, s'apunten àmbits específics en què cal anar adoptant mesures progressivament: reduir la taxa de mortalitat infantil i adoptar mesures pel desenvolupament dels infants; mesures d'higiene en la feina; mesures de protecció del medi ambient, etc.

5) Dret a l'educació. El primer que cal destacar d'aquest dret és que no es limita a establir un deure formal d'accés a l'escola.

⁽⁴⁾Aquests drets exemplifiquen la dificultat de fer separacions quirúrgiques entre categories de drets humans.

Edat mínima per a treballar

El Pacte no especifica, sinó que deixa a la discrecionalitat de cada Estat i als convenis de l'Organització Internacional del Treball, quina ha de ser aquesta edat mínima per a treballar.

El Pacte entra en els continguts i valors dels ensenyaments bàsics, ni que sigui per dir que l'educació ha d'estar orientada al ple desenvolupament de la personalitat humana i del sentit de la seva dignitat; ha de ser una educació orientada als valors de la tolerància i la comprensió entre persones i pobles de tota mena, i capaç de promoure les activitats de les Nacions Unides en favor del manteniment de la pau.

Feta aquesta apreciació, el PIDESC obliga els **estats** que en formin part a **garantir els nivells** d'educació **següents**:

- ensenyament primari: ha de ser obligatori i gratuït,
- ensenyament secundari i superior: ha de ser accessible sense discriminació i amb una tendència a la gratuïtat.

En tots els nivells de l'ensenyament, cal garantir la llibertat dels pares o tutors d'escollir l'escola que creguin més adient, àdhuc l'escola religiosa.

6) **Dret a la cultura.** El primer paràgraf d'aquest article divideix el dret a la cultura en tres apartats, tot i que, en realitat, podem parlar de dos drets diferenciats, el segon dels quals té dues dimensions que poden estar contraposades i cal, per tant, equilibrar:

- Dret a participar en la vida cultural del país; per a fer-ho, cal que, entre altres coses, l'estat prengui mesures de conservació, desenvolupament i difusió de la ciència i la cultura.
- Dret a fruit dels beneficis del progrés científic i de les seves aplicacions i, a la vegada, dret del creador a la protecció dels seus drets d'autor i propietat intel·lectual, en el marc de l'obligació de l'estat de respectar la llibertat per a la recerca científica i l'activitat creadora. Tot i que diferenciables, és evident que l'estat haurà de **buscar un equilibri** entre el dret de l'autor de beneficiar-se de la seva creació (per exemple, en forma de patents) i el dret del públic en general de gaudir de l'avenç científic amb un preu raonable (pensem, sense anar més lluny, en la qüestió dels fàrmacs genèrics).

4.2. Altres convenis de les Nacions Unides: la protecció de col·lectius vulnerables i la persecució de pràctiques especialment aberrants

Juntament amb el desenvolupament normatiu i l'ampliació dels drets humans reconeguts en la Declaració universal per mitjà dels dos pactes, en el si de les Nacions Unides s'han elaborat un seguit de convenis amb voluntat de regular aspectes monogràfics de la protecció dels drets humans, amb el **doblet objectiu** de:

- Permetre als estats que ja estan vinculats pels convenis generals de desenvolupar i aprofundir en les seves obligacions.
- Establir obligacions internacionals particulars per estats que no estan en disposició de signar els pactes.

Exemple

Moltes vegades, l'Assemblea General ha recorregut a les "Declaracions" de drets, tant com a pas previ per a adoptar un tractat internacional (discriminació racial, tortura), com per a desenvolupar drets establerts en els pactes (minories nacionals o ètniques) o per a afirmar drets humans emergents o de tercera generació (dret a la pau, al desenvolupament, al medi ambient).

Atès el caràcter formalment no vinculant d'aquests instruments, en aquest apartat ens referim exclusivament als tractats internacionals adoptats sota els auspicis de l'ONU.

Els convenis especials adoptats sota els auspicis de les Nacions Unides fan referència essencialment, però no exclusivament, a drets recollits en el Pacte de drets civils i polítics.

D'una banda, s'ha incidit en la **protecció dels grups vulnerables**, com ara:

- els refugiats (Conveni del 1951 i Protocol del 1967),
- la dona (1979),
- els infants (1989) i
- els treballadors migrants i les seves famílies (1990).

De l'altra, en la **prevenció i càstig de les pitjors vulneracions** de drets humans fonamentals:

- genocidi (1948),
- discriminació racial (1966) i
- tortura (1984).

La major part d'aquests convenis, amb la notable excepció del conveni relatiu als treballadors migrants, han obtingut unes xifres de participació estatal notables, que a voltes superen la dels pactes. Malgrat això, també han estat freqüents les reserves a algunes de les seves disposicions, en particular en el cas del Conveni contra la Discriminació de la Dona, que no sempre són compatibles l'objecte i finalitat del tractat.

Vegeu també

Podeu consultar la taula de ratificacions dels principals convenis de les Nacions Unides en matèria de drets humans en l'annex d'aquest mòdul.

En aquest apartat, ens referirem breument a cinc d'aquests convenis internacionals.

El Conveni sobre drets de l'infant té la particularitat de reproduir i ampliar, a escala infantil, els drets humans establerts en altres tractats internacionals.

La resta de convenis comparteixen una **estructura comuna**:

- 1) En primer lloc, defineixen amb precisió una conducta que vulnera greument drets humans fonamentals: el genocidi, la discriminació racial, la discriminació contra la dona i la tortura.
- 2) A continuació, s'estableixen deures de prevenció i càstig d'aquesta conducta.
- 3) En tercer lloc, s'estableixen mecanismes de control del compliment, que seran objecte d'anàlisi en el mòdul didàctic "El sistema de les Nacions Unides de protecció dels drets humans".
- 4) Finalment, hi ha les disposicions de tècnica convencional sobre la prestació del consentiment, interposició de reserves, entrada en vigor, etc.

4.2.1. Convenció sobre la prevenció i la sanció del delictes de genocidi

Després de la Segona Guerra Mundial i l'Holocaust, la doctrina i la jurisprudència de Nuremberg identifiquen el genocidi com un dels crims més greus contra la humanitat; i un atemptat especialment ferotge al dret a la vida.

Elaborada i adoptada paral·lelament a la Declaració universal de drets humans, aquesta Convenció (1948) defineix el genocidi com la comissió de certs actes criminals amb la intenció de destruir, totalment o parcial, un grup nacional, ètnic, racial o religiós.

Fet això, la Convenció obliga els estats que en formen part a "prevenir i sancionar" el genocidi. No es preveuen mesures específiques de prevenció, la determinació de les quals queda en mans dels estats. En canvi, sí que s'estableix el **deure de tots els estats que en formen part d'adoptar mesures penals**

eficaces (greus) en la seva legislació nacional com a càstig per l'eventual autor d'un genocidi, i també per l'associació, instigació, temptativa i complicitat en el genocidi.

La **jurisdicció nacional** del país on s'hagi comès el crim és la competent per a jutjar-ne els responsables. Si aquests han fugit a un altre estat que en formi part, i se li demana, té el deure de concedir-ne l'**extradició**. En cap supòsit no es pot prendre en consideració les possibles immunitats de jurisdicció, nacionals o internacionals, dels autors del genocidi (caps d'estat o de govern, agents diplomàtics, parlamentaris, etc.).

La Convenció preveu l'establiment d'un **tribunal internacional** que tingui també competència per a estudiar aquest crim, però, com és ben sabut, aquesta jurisdicció no s'ha establert sinó molts anys més tard, amb el Tribunal Penal Internacional (1998).

4.2.2. Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial

Sobre la base de la Declaració universal de drets humans, que estableix la igualtat en dignitat, drets i davant la llei de totes les persones, i de la Declaració de les Nacions Unides sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial, del 1963, aquest tractat defineix la discriminació racial com uns fets (tota distinció, exclusió, restricció o preferència) basats en certs motius (raça, color, llinatge, origen nacional o ètnic), que tenen com a propòsit o efecte limitar el reconeixement o exercici en condicions d'igualtat dels drets humans i llibertats fonamentals en qualsevol esfera de la vida pública (política, econòmica, social, cultural, etc.).

La discriminació positiva de col·lectius tradicionalment marginats resta exclosa del concepte de discriminació racial.

La Convenció (1966) condemna la discriminació racial i obliga els estats que en formin part a dos tipus d'accions:

- la seva eliminació,
- la promoció de l'enteniment entre totes les races.

En aquest segon punt, caldrà prendre **accions positives** per a estimular la formació d'organitzacions multirracials i integracionistes, mesures de protecció de certs grups tradicionalment discriminats, mesures educatives, culturals i informatives per a promoure la comprensió i la tolerància entre les nacions i els grups racials o ètnics, etc.

Pel que fa al deure d'eliminar la discriminació racial en totes les seves formes, els estats que en formen part es comprometen a no incórrer en discriminació ni fomentar, defensar o donar suport a cap tipus de discriminació prohibida, i també a revisar les polítiques governamentals que es poguessin titllar de racistes.

A més, també es preveuen, indirectament, **deures pels particulars** que es trobin sota la jurisdicció dels estats que en formin part, en la mesura que s'ha de prohibir la discriminació practicada per persones, grups o organitzacions i cal adoptar mesures penals contra actes com la difusió d'idees racistes, incitació al racisme o a la violència racista, etc.

4.2.3. **Conveni sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació de la dona**

Com en el cas anterior, la noció de discriminació representa una distinció, exclusió o restricció que té com a base el gènere i que pretén o resulta en una privació del gaudi per part de la dona dels seus drets humans i llibertats fonamentals.

El Conveni (1979) obliga els **estats** que en formin part a adoptar **mesures positives** "sense dilació", de tipus legislatiu i administratiu, adreçades a assegurar que ni els agents de l'estat, ni les empreses o els particulars, discriminin per raó de gènere. La discriminació positiva en favor de les dones, però, està permesa.

A partir d'aquesta premissa, el Conveni descriu un seguit de **drets** en què cal ser particularment curós pel que fa a la igualtat d'homes i dones. Es tracta, entre d'altres, dels següents:

- Dret de vot.
- Participació en afers públics.
- Dret a la nacionalitat.
- Igualtat davant la llei, incloent idèntica capacitat legal en afers d'ordre civil, les relacions matrimonials i familiars.
- Dret a l'educació.
- Dret al treball.
- Dret a la salut.

Lectura complementària

Podeu aprofundir sobre els drets a les dones a: **Comitè de Drets Humans** (29 de març del 2000). *Comentari General núm. 28*. Aquest text desenvolupa en detall les consideracions de gènere que es poden derivar dels drets continguts en el Pacte de drets civils i polítics.

4.2.4. Convenció contra la tortura i altres tractes cruels, inhumans o degradants

La tortura es defineix com un acte pel qual s'infligeix a una persona "dolors o patiments greus" per tal "d'obtenir una informació o una confessió, castigar una conducta, intimidar o coaccionar". L'autor del dany no és un individu qualsevol, sinó "un funcionari públic o una altra persona en l'exercici de funcions públiques, a instigació seva o amb la seva aquiescència".

La definició planteja sobretot la **dificultat** de definir la gravetat dels dolors o patiments, i de traçar una frontera amb "altres tractes cruels, inhumans o degradants" que també estan prohibits en la Convenció, però que queden exclosos de certes mesures de repressió, com ara l'extradició.

La definició de la "finalitat" de les tortures és suficientment àmplia per a encabir-hi qualsevol situació, ja que el llistat que hem descrit més amunt acaba incloent "qualsevol raó basada en qualsevol tipus de discriminació".

També sembla encertat la definició de l'autor com a qualsevol persona que exerceix, *de jure* o *de facto*, prerrogatives del poder públic, cosa que exclou els autèntics particulars, però permet incloure grups paramilitars o similars.

El Conveni de 1984 estableix que els estats que en formin part estan obligats a impedir els actes de tortura, i els actes cruels, inhumans o degradants, en tot el seu territori i en tota circumstància. La **prohibició** és, doncs, **absoluta**, sense cap mena d'excepció, tal com ja ho era en la Declaració universal o en el Pacte de drets civils i polítics.

Cal, a més, introduir **mesures penals**, àdhuc de jurisdicció penal i d'extradició, adreçades com a mínim a castigar la tortura comesa sia en el territori de l'estat o sia per nacionals de l'Estat.

El Conveni prohibeix expressament que qualsevol persona pugui ser expulsada o extradida a un país on corri el risc de ser torturada.

4.2.5. Conveni sobre els drets de l'infant

Diverses disposicions de la Declaració universal i els pactes preveuen la necessitat de proveir una "especial cura i protecció" als menors d'edat, en particular en qüestions com l'educació, l'explotació laboral o la justícia penal.

El Conveni del 1989 representa la confirmació, a més, que la major part dels drets humans són perfectament aplicables als infants, definits com qualsevol persona menor de divuit anys. Per això, es reiteren aquí **drets civils** clàssics

com el dret a la vida, la llibertat d'expressió, de pensament i de consciència, o el dret d'associació, i també **drets socials** com ara el dret a la salut, a la seguretat social, a l'educació o a la cultura.

Cal constatar, en canvi, que els infants tenen el dret a no treballar.

El Conveni descriu amb molt detall altres **drets més específics**, com ara:

- Dret a la identitat (a un nom i una nacionalitat).
- Dret d'accés a la informació i la protecció davant la violència física o mental per part de pares o tutors, i també davant l'explotació sexual.

També conté disposicions específiques relatives als infants en situació de refugi i en conflictes armats, i també pel que fa als infants amb discapacitats.

Els convenis i les declaracions existents no esgoten la tasca de codificació dels drets humans de les Nacions Unides. Qüestions com ara la protecció dels drets de les minories, dels pobles indígenes o de les persones amb discapacitats han estat esmentades en la darrera **Cimera Mundial de Caps d'Estat i de Govern**, en ocasió del seixantè aniversari de les Nacions Unides (setembre del 2005) com a pendents de regulació internacional.

En el capítol de pràctiques aberrants, la Comissió de Drets Humans està a punt d'aprovar un conveni per a lluitar contra la desaparició forçada de persones.

Malgrat que la tasca de formulació i reconeixement de drets humans en l'àmbit mundial ha avançat notablement des de la Declaració universal, **encara hi ha col·lectius** que mereixen una protecció especial i **vulneracions greus** dels drets humans contra les quals cal lluitar amb particular èmfasi.

5. Universalitat dels drets humans i relativisme cultural

La Conferència Mundial de Drets Humans celebrada a Viena el 1993 va afirmar, en la seva Declaració final, que els drets humans són universals, indivisibles i interdependents.

D'una banda, la **indivisibilitat** dels drets humans comporta la impossibilitat de separar, més que per raons pedagògiques, les diverses categories de drets: civils i polítics, o econòmics, socials i culturals. Tots són drets necessaris, que s'han de garantir en la seva totalitat, sense que la preferència per uns sigui excusa pel menysteniment dels altres.

D'altra banda, la **interdependència** dels drets emfasitza que, en realitat, els drets humans són complementaris, que en la seva realització hi ha interaccions contínues i que en el seu exercici tots els drets es reforcen mútuament.

Un dels aspectes de la concepció dels drets humans que ha resultat més controvertit en els darrers anys ha estat el de la seva **universalitat**. Des de la Carta de les Nacions Unides i la Declaració universal, com el nom d'aquesta darrera indica clarament, s'havia assumit que els drets humans pertanyen a tots els éssers humans de la mateixa manera, perquè es basen en la dignitat inherent a tot ésser humà; dignitat humana que comporta a la vegada la radical igualtat entre els éssers humans i el caràcter únic de cada ésser humà.

Davant d'aquesta assumpció hi ha hagut veus, particularment fortes en el món islàmic i oriental, que han postulat diverses formes de **relativisme cultural**.

En la seva versió més extrema, el relativisme cultural afirma que la **cultura**, incloent-hi la religió, és la principal font de validesa d'un dret o una regla moral i que, en conseqüència, els drets humans s'han d'adaptar a aquests estàndards i poden tenir una gradació diferent en els diferents països del món.

En una versió més suau, els països asiàtics van adoptar abans de la Conferència de Viena del 1993 una declaració en la qual, sense negar la universalitat dels drets humans, els posaven en el **context** "de la significació de les particularitats nacionals i regionals, i també dels diversos antecedents històrics, culturals i religiosos".

Sovint, el relativisme cultural porta implícita una acusació als països desenvolupats d'actuar de **manera imperialista**, tot fent passar per universals valors merament occidentals.

És innegable que la tradició, la història, la cultura i la religió influeixen i modulen l'aproximació dels pobles als drets humans. També ho és que la major part dels drets humans no són absoluts, sinó que admeten restriccions i limitacions.

Exemples

En aquest mòdul hem vist que el dret a la vida no és incompatible amb la pena de mort; que l'article 4 del Pacte de drets civils i polítics permet la derogació d'alguns drets en cas d'emergència pública; que els drets socials i econòmics s'han d'assolir "progressivament".

Com es pot veure en el context del Conveni europeu de drets humans, el dret a la vida privada i familiar, la llibertat de pensament, consciència i religió, la llibertat d'expressió i la llibertat d'associació poden ser objecte de restriccions "necessàries en una societat democràtica" en interès de l'ordre, la salut o la moral pública.

La mateixa Declaració universal reconeix els límits que tinguin per finalitat satisfer les exigències de la moral, l'ordre públic i el benestar general en una societat democràtica.

Un cert grau de relativisme és inherent a la mateixa naturalesa humana, en la mesura que l'ésser humà és també un ésser social i cultural. El problema és que el discurs del relativisme cultural amaga sovint un interès per a actuar de manera incompatible amb el valor inalienable de la dignitat humana, tot contravenint aspectes nuclears de la protecció dels drets humans.

Des d'un punt de vista jurídic internacional, la universalitat dels drets humans té com a principal fonament el caràcter imperatiu (*ius cogens*) de les **normes** que recullen el nucli dur dels drets humans. Normes generalment acceptades pels estats en la Declaració universal i altres tractats internacionals, respecte de les quals la comunitat internacional ha expressat un alt grau de consens. Però, hi ha espai per a un cert relativisme?

Per descomptat que la universalitat dels drets reconeguts en l'àmbit mundial no impedeix l'**enriquiment** d'aquests drets en el pla regional.

Exemples

El Conveni europeu n'és un bon exemple, però també es pot destacar, en aquest sentit, la Carta africana de drets humans i dels pobles (1981), que recull en un text normatiu vinculant, juntament amb els drets humans clàssics, el dret a la pau, al desenvolupament, al medi ambient i a la sobirania permanent sobre els recursos naturals.

Les **restriccions i limitacions** dels drets universals també poden ser acceptables, sempre que **no** resultin en una **negació** del dret mateix, ni es basin en **motius incompatibles** amb la idea mateixa de drets humans.

Exemple

D'aquesta manera, quan la Declaració del Caire sobre els drets humans a l'islam (1994) prohibeix la tortura... llevat de quan estigui permesa per la llei islàmica, o quan prohibeix la discriminació per raó de gènere..., atorgant al "marit" la responsabilitat única en el manteniment de la família, atempta contra elements inherents a la dignitat humana (la seva integritat i igualtat) que no admeten modulació.

Nombroses reserves en els convenis de drets humans que tenen com a base el relativisme cultural, particularment pel que fa als drets de les dones, han estat considerades pel Comitè de Drets Humans (un òrgan tècnic on estan representades "les diverses formes de civilització i els principals sistemes jurídics") com a contràries a l'objecte i fi del Pacte de drets civils i polítics.

Per això és important que els mateixos caps d'estat i de govern del món hagin resolt la polèmica en afirmar, en la **Declaració final de la Cimera Mundial** celebrada el setembre del 2005, que:

"[...] tots els drets humans són universals, indivisibles, interrelacionats, interdependents i es reforcen mútuament... Malgrat que la significació de les particularitats nacionals i regionals i dels diversos antecedents històrics, culturals i religiosos s'ha de tenir en compte, tots els estats, amb independència dels seus sistemes polítics, econòmics i culturals, tenen el deure de promoure i protegir tots els drets humans i llibertats fonamentals."

Tot criticant la pretesa menor importància de les "llibertats fonamentals" en el marc dels anomenats "valors asiàtics", el premi Nobel Amartya Sen ha afirmat que aquests valors "s'invoquen per a justificar un autoritarisme que no és especialment asiàtic en cap sentit significatiu".

El cert és que la funció dels drets humans ha estat cabdal per a impedir l'extensió d'alguns "valors occidentals" com ara el racisme, el sexisme, l'antisemitisme, la colonització o l'esclavitud. I també ho és que sovint l'única veritat darrere de les reivindicacions de relativisme cultural ha estat mantenir pràctiques o règims absolutament incompatibles amb qualsevol noció de dignitat humana, i aquesta és una opció que ni moralment, ni jurídicament, no es pot acceptar.

Lectura complementària

A. Sen (1997, 14 de juliol). "Human Rights and Asian Values". *The New Republic* (pàg. 33-40).

6. Annex

Estatus dels tractats de drets humans adoptats en el si de les Nacions Unides (gener del 2006)

Tractat	Estats part	Ratificació Espanya
PIDESC (1966)	152	27 d'abril del 1977
PIDCP (1966)	155	27 d'abril del 1977
Protocol pena de mort (1989)	56	11 d'abril del 1991
Conveni genocidi (1948)	138	13 de setembre del 1968
Conveni/Protocol refugiats (1951/1967)	147	14 d'agost del 1978
Conveni discriminació racial (1965)	170	13 de setembre del 1968
Conveni discriminació dona (1979)	180	5 de gener del 1988
Conveni tortura (1984)	141	21 d'octubre del 1987
Conveni drets infants (1989)	192	6 desembre del 1990
Conveni treballadors migrants (1990)	34	x

Resum

L'edifici normatiu bastit per la comunitat internacional en matèria de drets humans ha assolit, després de seixanta anys, unes bases tan sòlides com frondoses són les seves ramificacions. Amb un fonament encastrat en una de les normes jurídiques fonamentals de la comunitat internacional contemporània, la **Carta de les Nacions Unides, la Declaració universal de drets humans** constitueix el punt de referència i pedra de toc d'aquesta piràmide normativa invertida.

Sobre aquestes arrels, el desenvolupament de la Declaració en dos tractats internacionals pràcticament universals i la progressiva ramificació en convenis i declaracions relatius a aspectes especialment sensibles de la protecció dels drets humans, fan de la codificació normativa d'aquesta àrea del dret internacional una de les més completes i acabades, i permeten afirmar amb rotunditat la **universalitat, indivisibilitat i interdependència** dels drets humans pel dret internacional públic.

Activitats

1. Identifiqueu i trieu un dret dels recollits en la Declaració universal de drets humans. Després, respongueu les preguntes següents:

a) Descriu quina ha estat la seva evolució normativa:

- En quins instruments es recull?
- De quina manera?

b) És significatiu que el dret en qüestió no torni a aparèixer?

2. Redacteu un projecte de tractat internacional, seguint el model dels convenis contra la discriminació racial o contra la tortura, per a la protecció d'un col·lectiu vulnerable, per exemple, les persones amb discapacitat o els immigrants sense papers.

Exercicis d'autoavaluació

Qüestionari d'elecció múltiple (trieu l'opció correcta)

1. El dret internacional humanitari...

- a) és la branca del dret internacional que s'ocupa de protegir les minories en temps de guerra.
- b) apareix en l'escena internacional com a conseqüència de la Declaració universal de drets humans.
- c) protegeix els combatents en temps de pau.
- d) ha influït en la formació contemporània del dret internacional dels drets humans.

2. Les referències als drets humans a la Carta de les Nacions Unides...

- a) es troben en el preàmbul, l'article primer i l'article 55, entre d'altres.
- b) situen la dignitat de l'ésser humà com un dels valors del dret internacional contemporani.
- c) necessitaven desenvolupament normatiu.
- d) Totes les anteriors.

3. La Declaració universal de drets humans...

- a) la van preparar un grup de persones de nacionalitat europea.
- b) es va adoptar sense vots en contra.
- c) és un tractat internacional.
- d) Totes les anteriors.

4. Com a resolució de l'Assemblea General de les Nacions Unides, la Declaració universal...

- a) té valor de recomanació.
- b) és un document programàtic.
- c) pot haver adquirit valor jurídic obligatori.
- d) Totes les anteriors.

5. Els dos pactes internacionals de drets humans (1966)...

- a) demostren la divisió i separabilitat dels drets humans.
- b) han estat ratificats per un nombre relativament baix d'estats.
- c) esgoten el procés de codificació dels drets humans per part de les Nacions Unides.

d) desenvolupen en un text jurídic obligatori els drets recollits a la Declaració universal.

6. El Pacte de drets civils i polítics...

a) només recull drets que no poden ser derogats en cap circumstància.

b) no està en vigor ni ha estat signat per Espanya.

c) reconeix el dret a la vida i la prohibició de la tortura.

d) reconeix el dret a un medi ambient sa i saludable.

7. El dret al treball, en el Pacte de drets econòmics, socials i culturals...

a) es defineix com el dret a tenir l'oportunitat de guanyar-se la vida mitjançant una feina lliurement escollida.

b) inclou el dret a una remuneració equitativa, que sigui digna i no discriminatòria.

c) inclou el dret a la igualtat d'oportunitats per la promoció, segons la capacitat individual i el temps de servei.

d) Totes les anteriors.

8. La prohibició de la discriminació...

a) es troba en la Carta de les Nacions Unides.

b) es regula en dos convenis especials sobre discriminació racial i per raó de gènere.

c) no qüestiona la discriminació positiva.

d) Totes les anteriors.

9. La tortura...

a) és una pràctica prohibida en tota circumstància, amb caràcter absolut.

b) es prohibeix per primer cop en el Conveni del 1984.

c) és un patiment greu comès per qualsevol individu i per qualsevol motiu.

d) Totes les anteriors.

10. Els drets humans i les llibertats fonamentals són...

a) invisibles i unívocs.

b) universals i indivisibles.

c) relatius i interdependents.

d) regionals i locals.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. d)
2. d)
3. b)
4. d)
5. d)
6. c)
7. d)
8. d)
9. a)
10. b)

Glossari

Carta de les Nacions Unides *f* Tractat constitutiu de l'Organització de les Nacions Unides, organització internacional d'abast mundial que té com a principal objectiu el manteniment de la pau i la seguretat internacionals. La Carta fou adoptada per cinquanta estats que participaren en la Conferència de San Francisco, el juny del 1945, i entrà en vigor l'octubre del mateix any.

dret internacional públic *m* Ordenament jurídic que regula les relacions de coexistència, cooperació i conflicte entre els subjectes internacionals, en particular els estats.

ius cogens *m* Norma jurídica internacional formada pel consens dels estats de la comunitat internacional que, a diferència de la resta de normes internacionals, s'imposa a tots els estats i no admet acord en contrari en les relacions recíproques de dos o més estats.

resolució *f* Decisió adoptada per majoria o consens per un òrgan d'una organització internacional. Normalment no té valor vinculant per als destinataris, els estats membres de l'organització.

tractat internacional *m* Acord de voluntats entre dos o més subjectes internacionals, principalment estats, que produeix efectes jurídics obligatoris per les parts conforme a les normes del dret internacional.

Bibliografia

Abellán Honrubia, V. (1998). "La internacionalización del concepto y contenido de los derechos humanos". *Tres lecciones magistrales* (pàg. 33-53). Barcelona: Marcial Pons.

Carrillo Salcedo, J. A. (1998). *Dignidad frente a barbarie*. Madrid: Trotta.

Pons Ràfols, F. X. (ed.) (1998). *La Declaració Universal de Drets Humans. Comentari article per article*. Barcelona: Icaria.

